

ISSN 2181-7324

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

XABARLARI

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
YO'NALISHI

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА НУУЗ

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

**JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN**

**2025
1/4/1**

**Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi**

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Suleymanov R.X. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Musayev N.U. – t.f.d., prof.

Urakov D.J. – t.f.d., prof.

Xolikulov A.B. – t.f.d., prof.

Yermetov A.A. – t.f.d., prof.

Zuyev A.S. – t.f.d., prof.

Jesus Fuensanta. – t.f.d., prof

Muxamedova D.G. – psix.f.d., prof.

Karamyan M.X. – psix.f.d., prof.

Rasulov A.I. – psix.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Sobirova U.F. – sots.f.d., prof.

Xudaykulov H.J. – ped.fan.d., prof.

Miroslav Ballay – PhD, prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sadullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Abdurahmonova N.Z. – fil.f.d., prof.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., dots.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

Tarix

Berdiyeva T. “Abdullanoma” asarida Surxon-Sherobod vohasining O’rta asrlar tarixi yoritilishi va uning arxeologik manbalar bilan qiyosiy tahlili.....	4
Biykuziyev A. Antik davrda Hindistonning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyoti tarixi	8
Dilmurodov F. Qayta qurish davrida O’zbekiston SSRda iqtisodiy tanglikning vujudga kelish sabablar	11
Jiyanbekova Sh. 1970-1991 yillarda Samarqand viloyatida kutubxona ishi tarixi (A.S.Pushkin nomidagi Samarqand viloyat axborot-kutubxona markazi misolida).....	14
Mamatov Sh. Rivojlangan O’rta asrlarda Choch vohasidagi qishloq aholi maskanlari: tarixiy-geografik tahlil	17
Nurqulova O. Turkiston o’lkasida matbuot va matbaa ishlari tarixidan	20
Safarov A. Irrigator kadrlar tayyorlash borasidagi qarorlar tahlili	23
Xayrullayeva M. O’zbekiston agrar soha olimlari faoliyatiga nazar	26
Shoyimov S. Afg’on urushida sovet armiyasi tarkibidagi o’zbekistonliklarning dastlabki harbiy harakatlarda ishtiroki	29
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayev A. Gradient boosting metodi vositasida o’zbek tili matnlarini sentiment tahlil qilish	32
Абдуллаева М. Методика “5Р” развития профессиональной компетентности будущих врачей в преподавании предмета “Педиатрия”.....	35
Azimova S. Yakkakurash sport turlariga ixtisoslashgan mashqlar orqali oliy ta’lim muassasasi talabalarining chidamlilik sifatini oshirish samaradorligi	38
Алияева Ш. Современные методы преподавания русского языка в ВУЗах физической культуры и спорта.....	41
Andayeva Sh. Talabalarda milliy qadriyatlar tarixini o’rgatish metodikasini takomillashtirish pedagogik muammo sifatida	44
Аскарова М. Изучение потребностей семей воспитывающих детей с церебральным параличом	47
Axmedov X. O’zbekistonda davlat kadrlar siyosatining o’zgaruvchan xususiyatlari	50
Axmadjanov O. Bugungi yoshlar va global tarmoq.....	53
Ahmedov F. Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyatini mafkuraviy xurujlardan himoya qilish masalasi.....	56
Axmedova E. Bo’lajak shifokorlarda “Pediatriya” fanini o’qitishda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi	59
Ashirova A., Yusupov D. Neyrotarmoq texnologiyasi asosida baholash jarayonini avtomatlashtirish	62
Baqoyeva G. Plotinning ontologik qarashlarida borliqning ierarxiyasi.....	65
Baxriddinov D. O’quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda akmeologik yondashuvning samaradorligi	68
Boymatov B. Maktab o’quvchilarida kreativ fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlar	70
Botirova N. Interaktiv yondashuvlardan foydalanib talabalarining bilimlarini hisoblash eksperimentlaridan orqali rivojlantirish.....	73
G’aniyeva N. Ta’lim jarayonida talablarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	76
Janbayeva M. Bo’lajak boshlang’ich ta’lim o’qituvchilarining kasbiy mobiligini shakllantirishning nazariy asoslari	79
Jumonzorov D. Articulate dasturi yordamida elektron o’quv kurslarning pedagogik samaradorligini oshirish	82
Инсанова Г. Формирование коммуникативных учебных действий учеников начальных классов на уроках русского языка.....	85
Каноатова Ф. Важность исследования развития женского предпринимательства в Узбекистане.....	88
Karakulova U. Talabalarda emotsional intellektning o’quv motivatsiyasiga ta’siri	91
Kyrgyzbayev M., Nosirbekov K. Technologies for developing an effective electoral campaign strategy.....	94
Комилов М. Влияние сми на развитие политической культуры молодежи	97
Kurbonov X. Yoshlarni uy-joy bilan ta’minlashga qaratilgan siyosat natijalari	100
Kurbanova A. Kino san’at ta’limida raqamli transformatsiyani joriy etish dolzarb pedagogik muammo sifatida	102
Kuchkarova O. O’smir qizlarni ijtimoiy shakllanishida kitobxonlikning o’rni.....	105
Qaynarova I. Evristik ta’lim texnologiyalari asosida boshlang’ich sinf o’quvchilarining o’quv-bilish faolligini rivojlantirish.....	108
Quvvatov S. Turmush estetikasining shakllanishida moda va dizaynning tutgan o’rni xususida ba’zi mulohazalar	111
Qurbanov U., Nutfullayev Sh. Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	114
Qurbanova M. O’zbekistonda demografik jarayonlar evolyusiyasi va dinamikasining ijtimoiy falsafiy tahlili	117
Latipova G. Malaka oshirish tizimida tinglovchilarning shaxsiy-kreativ salohiyatini rivojlantirishning amaliyotdagi holati	120
Madaminova N. Ingliz tilida o’qitish vositasi sifatida monologlardan foydalanishning muvaffaqiyatli strategiyalari	122
Madrahimova F., Egamov Y. Yoshlarning ma’naviy-axloqiy barkamollikka va kamolotga erishishida jismoniy tarbiya sportning o’rni va ro’li	125
Mamataliyeva X. Enhancing english language learning through collaborative teaching strategies.....	128
Maxsudjonova A. Mahmudxo’ja Behbudiyning falsafiy qarashlari	132
Mirzayeva S. Madaniyatlar aro kompetensiyani rivojlantirish uchun matnlar aro va kontekstual tahlil usullaridan foydalanish samaradorligini baholash	135
Mirzamurodova S. Yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan	137
Мирханова Н., Кабульниязова Г. “Сравнительный анализ системы политического управления в “Уложениях Темура” и в произведении Монтескье “О духе законов”	140
Mo’minova G. Boshlang’ich sinf ona tili darslarida lingvistik kompetentlikni shakllantirishda lingvistik vazifalarni qo’llash.....	143
Muradkasimova K., Baybabayeva Sh. “Flipped learning” texnologiyasi ta’lim jarayonidagi konstruktiv mexanizm sifatida.....	146
Muratova Sh. Ongning paydo bo’lishi, uning ijtimoiy tarixiy mohiyati.....	150
Najmiddinova M. O’smirlarda eksteremal vaziyatlarda adekvat qaror qabul qilishning psixologik mexanizmlari.....	153
Normurodova B. Ta’lim jarayonidagi darslarini o’qitishda integratsiyalashgan darslar samaradorligini oshirish va fanlararo aloqadorlikni ta’minlash.....	156
Norsafarova Z., Omonov B. Jamiyatimizni zararli g’oyalardan himoya qilish bo’yicha muhim vazifalar.....	158
Nurullayev Q. Mahalliy vakillik organlarining byudjet jarayonini nazorat qilish faoliyati tushunchasi va o’ziga xos xususiyatlari	161
Ochilov S. Hazrat Alining ilm fazilati va ilm egallash haqidagi fikrlari	163
Rajabboyev A. Tarbiyasi “qiyin” o’smirlar va ularning psixologik tavsifi	166
Rasulov R. O’zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining yoshlar dunyoqarashi siyosiy ijtimoiylashuviga ta’siri	169
Rasulova G. Adabiy ta’limda ish daftari – o’quv topshiriqlari tizimini tashkil etish shakllaridan biri sifatida	172
Ro’zikov M. Parametrlar matematik masalalarni yechishning ilmiy-metodik asoslari	175

Rustamov R. Targ'ibotning zamonaviy jamiyatdagi roli	178
Sagindikov J. Yoshlarning ma'naviy yuksalishi va komil inson bo'lib tarbiyalanishida milliy g'oyaning falsafiy ahamiyati	181
Tadjibayev Z. Jamiyatda ijtimoiy apatiya fenomeni: sabablar va oqibatlar	184
Toshev Sh. O'zbekiston va Fransiya aloqalarining rivojlanishida madaniy diplomatiya omili	187
To'rayeva N. Xalq rivoyatlari orqali talabalarda milliy qadriyatlarni va madaniyatni targ'ib qilish metodikasi	189
Turdaliyeva U. Pedagogik interaktiv treninglar orqali bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish	191
Turemuratova A. Zamonaviy ta'limda ko'p vektorli pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarning kolleborativ ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy mexanizmlari	194
Tursunova S. Kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quvchilarning kreativ kompetentligini rivojlantirish metodikasi	197
Tuxtaxo'jayev X. Pedagogika oliy ta'lim muassasalaridagi jismoniy madaniyat mashg'ulotlarida individuallashtirish darajasini aniqlash	199
Umarqulov X., Allambergeneva P. Empowering children's world outlook through media literacy and educational journalism	203
Urazov A. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini tadqiq etilishi	206
Utamuradov A. Yangi O'zbekiston barqaror taraqqiyotining ayrim ijtimoiy-siyosiy omillari	209
Farmonov O'. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy faoliyatga tayyorlashni tashkil etish mazmuni	213
Xayrullayeva Z. Shaxsga ijtimoiy guruhlar ta'sirining psixologik mexanizmlari va ijtimoiy bosimning nazariy talqinlari	216
Xonkulov U. Trigonometrik tenglamalarning berilgan oraliqqa tegishli ildizlarini topish usullari	219
Xujayev M. Отношение Мирзо Улугбека к философии	223
Xujayarova N. Inklyuziya global ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida	226
Xaidarov R. Alisher Navoiyning komil inson konsepsiyasi va yangi O'zbekistonda ma'naviy-madaniy hayot uyg'unligi	229
Hamrayev S. Mamlakatimizning hozirgi davrdagi yangilanishi jarayonida mulkdorlik tamoyillarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	232
Egamberdiyev J. Onlayn o'yinlar – o'spirin shaxsi kamolotini sekinlashtiruvchi omil sifatida	235
Erjanova G., Raxmatulloyeva S. Shaxsning xulq-atvori, qadriyatlari, dunyoqarashi, shaxsiy rivojlanishi va boshqa odamlar bilan munosabatlarni shakllantirishda oila tuzilishining roli	238
Eshbekov B. Siyosiy kommunikatsiya va internet kommunikatsiyasi: siyosiy-nazariy yondashuv	241
Yusupova N. Reforms to improve the quality of higher education today – as a factor of social development	244
Yusupova N. O'zbek etnomusiqasining estetik mohiyatining asosiy jihatlari	247
Filologiya	
Авлакулов Я. Лингвистическое изучение материала собственных имён узбекского языка	250
Alautdinova K., Ganiyeva D. "Exploring linguistic markers of gender: a comprehensive analysis"	253
Allayarova M. Badiiy ijodkorlik jadidlarning milliy o'zlikni anglashning ma'naviy quroli sifatida	256
Anvarova F. Den Brauning "Farishtalar va iblislar" asarida qo'llanilgan "Hell" va "Damn" so'zlarining semantik tahlili	259
Achilova G. Ona obrazining o'zbek va jahon adabiyotidagi tarixiy ildizlari	262
Bozorov O. Iqbol Mirzoning "Bonu" romanida tarixiy – ijtimoiy voqelik tasvirining o'ziga xosligi	265
Бурниева Р. Этапы развития образа ребёнка в узбекской литературе (советский период, период независимости)	268
Davletova Sh. Ramz, majoz, timsol birligining badiiy asar strukturasiidagi o'rni	271
Davronova N., Alautdinova K. Analysis of linguistic practices in transport announcements	273
Zaripova D. "Digital technologies: how a university's website and brand shapes its reputation and ranking"	276
Ismailova K. Elements influencing the development of creative thinking and poetic interpretation	279
Kuchkarov I. Tilshunoslikda ekstralingvistik omil asosida so'z o'zlashtirish	282
Qozoqboyeva D. Turli tizimli tillarda lor terminlarining xalq va ilmiy tilda qo'llanilishi va farqlari	285
Qurbonova Sh. Jahon adabiyotida urush va jang tasvirlari yo'qotilgan avlod konsepsiyasi	288
Mardanov U. Oydin Hojiyeva she'rlarida qo'llangan sohaviy terminlar lingvopoetikasi (ma'danshunoslik terminlari asosida)	291
Maxamatxo'jaeva G. Baynalmilal so'zlarning tarjima muammolari (ingliz, o'zbek va rus tillari misolida)	294
Mirzabayev S. Qoraqalpoq Esse matnlarida metaforalarning uslubiy xususiyatlari	296
Mirzayeva S. Mimemik matn tushunchasi va uning lingvistik xususiyatlari	299
Nurutdinova M. Onlayn mediani o'rganishda meta tahlil amaliyotidan foydalanish	302
Ro'ziyev Q. O'zbek tilida taom va non komponentli iboralarning lingvomadaniy tahlili	305
Rustamova Sh. Tilning madaniy kontekstdagi roli (tarjimada)	308
Salisheva Z. O'zbek tilini xorijliklarga o'qitishda audio-video materiallardan foydalanish	311
Солнцева М. Некоторые фонетические явления слов в английском и узбекском языках	314
Tog'aymurodova S. Ingliz tilidagi muqobilsiz leksikaga oid so'zlarni o'rganishdagi muammolar	317
Tursunova S. Erkin A'zamning "Shoirning to'yi" qissasida ifodalangan ironiyalar tahlili	320
Faxritdinova D. Tabrik nutqi aktining vazifaviy-uslubiy tadqiqi	323
Xidirova M. Ingliz tilidagi yovvoyi sudralib yuruvchi hayvonlar nomlarining lingvistik va statistik tahlili	326
Xolboyev M. O'zbek tilida o'zlashma so'zlar tavsifi	329
Hamzayeva Z. "Tess d'urbervillar" va "Bonu" romanlarida sof va jamiyatda ustuvor axloqiy tamoyillar ziddiyati	332
Choriyeva R. Salohiddin Toshkandiyning "Temurnoma" asari leksikasining o'rganilish tarixidan	334
Shokirova D. Qiz bolalar nutqining leksik-semantik xususiyatlari	336
Shukurova S. Sharq va g'arb adabiyotida suitsid shakllari va ularning qiyosiy falsafiy-estetik tahlili	339
Ergashova B., Maugeri G. Til o'rganishning ikki muhim omili: oliy ta'lim talabalarining tajribasi	342
Yuldashev E. Komil Xorazmiy ijodidagi o'xshatishlar tahlili	345

UO'K-373.3;37.013

Marjan JANBAYEVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: janbaeva.m@cspi.uz

PhD O'.Farmonov taqrizi asosida

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING THE PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Annotation

Although the processes of transformation of educational paradigms in the world, on the one hand, have common trends, on the other hand, they are characterized by the principles of specificity. Any changes in public life also lead to certain changes in the primary education system. The globalization of education and professional mobility around the world poses the problem of ensuring the movement of citizens in accordance with the new era.

Key words: Professional mobility, professional activity, activity, competence, mobility, development, self-development, professional mobility of the teacher.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Хотя процессы трансформации образовательных парадигм в мире, с одной стороны, имеют общие тенденции, с другой стороны, они характеризуются принципами специфичности. Любые изменения в общественной жизни также приводят к определенным изменениям в системе начального образования. Глобализация образования и профессиональной мобильности во всем мире ставит проблему обеспечения передвижения граждан в соответствии с новой эпохой.

Ключевые слова: Профессиональная мобильность, профессиональная деятельность, активизм, компетентность, мобильность, развитие, саморазвитие, профессиональная мобильность преподавателя.

BO'LAJAK BOSHLAG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING KASBIY MOBILIGINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Annotatsiya

Jahonda kechayotgan ta'lim paradigmalarining o'zgarish jarayonlari bir tomondan umumiy tendensiyalarga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan u xususiylik tamoyillari bilan xarakterlanadi. Ijtimoiy hayotdagi har qanday o'zgarishlar boshlag'ich ta'lim tizimida ham muayyan o'zgarishlarga olib keladi. Dunyo bo'ylab ta'lim va kasbiy mobillikning globallashuvi fuqarolarning yangi davrga mos harakatini ta'minlash muammosini keltirib chiqarmoqda. Kasbiy professionallikning o'zgargan zamonga xos xususiyatlaridan biri uning mobilligi bo'lib, bu o'z navbatida, har qanday shaxsning ichki, shaxsiy-psixologik va tashqi amaliy faoliyatidagi o'zgarishlarga moslashish zaruriyatini dolzarb qilib qo'yadi.

Kalit so'zlar: Kasbiy mobillik, kasbiy faoliyat, faoliyat, kompetensiya, harakatchanlik, rivojlanish, o'z-o'zini rivojlantirish, o'qituvchining kasbiy harakatchanligi.

Kirish. XX asr oxiri-XXI asr boshlarida jamiyat hayotining barcha sohalarini: iqtisodiyot, ishlab chiqarishni, ijtimoiy aloqalarni va ularning dinamikasini, siyosiy o'zaro ta'sir usullarini, qadriyatlarini o'zgartirgan chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Zamonaviy jamiyat dinamik ravishda o'zgarib, har bir inson oldiga yangi vazifalar qo'ymoqda. Doimiy yangilanib turadigan ma'lumotlar jamiyatning o'zgaruvchanligi esa insonlardan moslashuvchanlikni, yangi sharoitlarga tez moslashish qobiliyatini, faollikni, ya'ni harakatchanlikni talab qiladi.

"Harakatchanlik" tushunchasi (lotincha mobilis – harakatchanlik) tez harakat qilish, harakat qilish qobiliyati sifatida tushuniladi.

Sotsiologiyada Pitirim Sorokin tomonidan birinchi marta chuqur nazariy jihatdan tushunilgan "ijtimoiy harakatchanlik" tushunchasi qo'llaniladi.

Ushbu atama ijtimoiy fanga 1927 yilda kiritilgan [1]. Muallif kasbiy harakatchanlikni "shaxs yoki ijtimoiy obyektning (qiymatning) har qanday o'tishi, ya'ni inson faoliyati tomonidan yaratilgan yoki o'zgartirilgan barcha narsalar" deb ta'riflagan. Keyinchalik, bu ta'rif u tomonidan o'zgartirilib "shaxsning ijtimoiy makon ichidagi harakatdagi

hodisasi" deb ta'riflagan [1]. Aynan shu harakatchanlik tushunchasi bugungi kunda ta'lim sohasida ham qo'llanilmoqda.

Pedagogik harakatchanlikning bir nechta turlari mavjud bo'lib ularning eng asosiysi vertikal va gorizontal harakatchanlikdir.

Gorizontal harakatchanlik "shaxs yoki o'qituvchining bir jamodagi bir darajadan boshqa darajaga o'tishi" deb tushuniladi [1]. Bu kasbi, oilaviy ahvoli va hokazolarning o'zgarishi bilan bog'liq o'zgarishlardir. Vertikal harakatchanlik deganda "shaxs yoki o'qituvchining bir ijtimoiy qatlamdan ikkinchisiga o'tganda paydo bo'ladigan munosabatlar tushuniladi. Vertikal harakatchanlik mehnat faoliyatining ko'tarilishi va tushish yo'nalishlarida ham amalga oshirilishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'qituvchining kasbiy harakatchanligiga kelsak, tizimli yondashuv o'qituvchining kasbiy harakatchanligini rivojlantirish tizimining asosiy elementlarini aniqlash, tizimning tuzilishini aniqlash, tizimning individual darajalari va elementlarining funksiyalarini ajratib ko'rsatish, uning yaxlit ishlashini birligida ta'minlashni anglatadi.

Kompetensiyaviy yondashuv “o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi” va “o'qituvchining kasbiy harakatchanligi” tushunchalari o'rtasida o'zaro bog'liqlikni o'rnatishni nazarda tutadi; rivojlanish uchun o'qituvchilar tayyorlash mazmunini talqin qilish uning kasbiy harakatchanligi, o'qituvchining kasbiy harakatchanligini baholash usullarini asoslash bilan belgilanadi. O'qituvchi shaxsining ijodkorligi bu uning o'z faoliyatiga bo'lgan munosabatlarda, barqarorlikda, faollikda, qobiliyatlarida, mahoratlarida taraqqiy etadi va natijalarga erishishi bilan ajralib turadi.

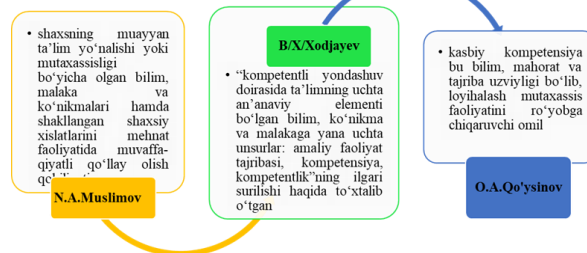
“Kompetensiya” tushunchasi interaktiv bo'lib, quyidagilarni nazarda tutadi: shaxsning ilgari yashirin potentsial kompetensiyasi talab qilinishi va dolzarb bo'lishi mumkin bo'lgan haqiqiy aniq vaziyatning mavjudligi [2;3]. O'qituvchining umumiy tayyorligi mustaqil muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi, o'quv jarayonida olingan bilim, ko'nikma, tajriba, qadriyatlar va moyilliklarning hal qiluvchi rolini o'ynaydi. Biz kompetensiyani tushunish uchun uning mazmunini ochib beradigan psixologik va pedagogik asoslarni sintez qilsak kompetensiyaning mohiyati barchani safarbar qilishda ifodalangan tayyorlik orqali aniqlanadi.

Bo'lajak o'qituvshilarda shaxsiy-individual sifatlarini rivojlantirishda kompetensiya tushunchasi bilan bog'liq holda, sub'ektiv tushunsha sifatida qarash muhim hisoblanadi [4]. Demak, kompetensiya bo'lajak o'qituvshining individual

sifatlarini rivojlantirish muammosini ko'rib shiqishni maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi. Ma'lumki, kompetensiya tushunshasini bo'lajak o'qituvshi shaxsining sifatlariga qo'yiladigan, unga muayyan faoliyat sohasidagi hayotiy vazifalarni samarali eshishda imkon beradigan ob'ektiv talab sifatida qarash muhim hisoblandi. Bu borada respublikamizdagi olimlari ham o'z tadqiqot ishlarini olib borgan [5;6]. (1-rasm)

Tadqiqot metodologiyasi. Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda “kompetensiya” tushunshasi talqiniga olim Ms.Slelland[7] tomonidan XX asrning 70 yillarida o'z tadqiqotlarida foydalanilgan. Slelland o'zining “Testing for Somptense Rather Than Intelligense” maqolasida bo'lajak kadrlarning qobiliyatlari va sohaga oid bilimlari hamda tajriba sinovlari samarali ish natijalarini amaliy faoliyatga tadbqiq etish asnosida muvaffaqiyatga erishish masalalariga to'xtalib o'tgan. Slelland tadqiqot natijalarida ta'lim va ish samaradorligini bashorat qiladigan va irq, jins va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni o'z ishiga olmaydigan o'zgaruvshi “kompetensiya”larni aniqlaydigan ta'limi usullarni izlagan hamda tadqiq qilagan[8].

Pedagogik faoliyatga nisbatan “pedagogik harakatchanlik” tushunchasi adabiyotda insonning o'quv jarayonining boshqa subyektlari: talabalar, ota-onalar, hamkasblar, ma'muriyat, sheriklar, jamiyat vakillari bilan faoliyatni tashkil etish qobiliyati sifatida ham qo'llaniladi[9].

1-rasm. Respublikamiz olimlari talqinida kompetensiya va kompetentlik masalari

Mehnat bozoridagi mavjud vaziyat, o'qituvchi kompetentligi talablarning ortishi, kasbiy faoliyatni standartlashtirish va intensivlashtirish hodisalari o'qituvchining shaxsiy kasbiy harakatchanligi kabi shaxsiy sifatini shakllantirish zarurligiga olib keladi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining vertikal va gorizontal kasbiy harakatchanligini ajratib turadi. Birinchisi kareraning o'sishi bilan ko'proq bog'liq bo'lsa, ikkinchisi esa xodimning samarali ishlash qobiliyati sifatida tushuniladi ish muhitini o'zgartirish bilan bog'liq hisoblanadi.

Kasbiy harakatchanlikning jihatlaridan biri bu ish joyining o'zgarishi, faoliyat turlari yoki mehnat operatsiyalari tufayli xodimning ish holatining o'zgarishiga bog'liqdir. Mehnat funksiyalarining kengayishi va o'qituvchining kasbiy faoliyat turlarining tez o'zgarishi bo'yicha aniq zamonaviy tendensiyalardan kelib chiqqan holda, kasbiy pozitsiyani ma'lum bir o'zgartirish muammosini aktuallashtiradi. Kasbiy bilimlar har doim insonni o'rab turgan makro va mikro sohalar ta'siri ostida amalga oshiriladi va bu sohalarida yuz beradigan o'zgarishlarga duch keladi. Kasbiy etikaga rioya qilish, individual ijtimoiy javobgarlik, ichki nazorat lokusi (o'z hayotidagi voqealarning sabablarini tashqi sharoitda emas, balki o'zida ko'rish istagi), mazmun yaratish, ichki dialogik, etarli darajada o'zini o'zi qadrlash va o'zini tabaqalashtirilgan baholashga tayyorlik kabi shaxsiy xususiyatlar.

Tahlil va natijalar. Kasbiy mobillik o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati orqali takomillashtiriladi va natijada o'qituvchining kasbiy harakatchanligini rivojlantirishga asos bo'ladi. O'qituvchining kasbiy faoliyatida o'z-o'zini anglash, o'zini aks ettirish va o'zini hurmat qilish muhim rol o'ynaydi. Pedagogika universitetining vazifasi o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj va istakni shakllantirish usullari va vositalarini tanlash va bo'lajak boshlang'ich ta'lim

o'qituvchisini ular bilan metodik qurollantirishdan iborat. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalar bunday qobiliyatga ega emaslar.

Birinchidan, talabalar kasbiy harakatchanlik haqida aniq tushunchaga ega emasligi: fanlarning 70% bu tushunchani shakllantirishga qaratilmaganligi, bu talabalarning zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy qoidalarini bilmasligini ko'rsatadi, shu bilan birga, respondentlar “kasbiy harakatchanlik” tushunchasi bilan tanishish istagini bildirdiganligi va o'z kasbiy sohasini to'liq bilishi hamda o'zini doimiy ravishda rivojlantirishi kerakligini tushundi.

Ikkinchidan, professional harakatchanlikni rivojlantirish uchun aniq maqsadlarga ega bo'lish muhimdir. So'rov shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik talabalar o'rtaacha rivojlanish darajasida, ya'ni ular o'z kareralarida nimaga erishmoqchi ekanliklarini aniq bilishadi, shuning uchun ma'lum bir maqsadga erishish, o'zgarishni o'z ichiga olgan holda kasbiy harakatchanlikni o'zlashtirish lozimligini angladi. So'rovda qatnashgan talabalarning ko'pchiligiga yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo'lish istagini bildirgan. Shunisi e'tiborga loyiqki, talabalar kasbiy kompetensiyani birinchi o'ringa qo'yadilar. Kasbiy kompetensiyalar, kasbiy harakatchanlikning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bo'lajak o'qituvchiga samarali kasbiy faoliyatni ta'minlaydi va kasbiy pedagogik ta'limning strategik maqsadini ifodalaydi.

Uchinchidan, professional pedagogik vazifalarni hal qilish jarayonida o'zining kasbiy pedagogik faoliyatini tahlil qila oladigan, nstandart kasbiy qarorlar qabul qila oladigan professional mobil bo'lish, o'quv jarayonining pedagogik vazifalarini zudlik bilan hal qilish qobiliyati kasbiy harakatchanlikni shakllantirishning zaruriy sharti ekanligini anglashdan iborat.

To'rtinchidan, so'rovda qatnashgan talabalar doimiy kasbiy o'sish zarurligini tushunishdi, bu esa keyingi kasbiy rivojlanish imkoniyatidan dalolat beradi. Talabalar so'rovnomalari tahlili shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'lim bo'yicha bakalavr darajasini olishdan maqsad yangi bilim, ko'nikma va malakalarni egallash, o'z shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish, kasbiy kompetensiya va o'z-o'zini tarbiyalash darajasini aniqlash bilan bog'liqdir.

Bu shuni ko'rsatadiki, talabalar kasbiy harakatchanlikni shakllantirishda dastlabki so'rovnomalarga ko'ra, talabalar kasbiy harakatchanlik asoslarini bilmasdan, bu jarayonning takomillashishi qiyin bo'ladi. Natijada ushbu vaziyatdan chiqish yo'li talabalarning kasbiy harakatchanlik asoslarini rivojlantirish motivatsiyasini shakllantirish kerakligini anglatadi.

Muhokama. O'qituvchi pedagogik mahoratini aql-idroki, tafakkuri, kasbiy faoliyatisiz yaratib va takomillashtirib bo'lmaydi. O'qituvchi kasbiy faoliyatining har qanday turida ayni bir vaqtning o'zida uning ham aqliy, ham jismoniy mehnati obyektiv ravishda ishtirok etadi. Kasbiy faoliyat o'qituvchi hayotining negizi hisoblanadi. O'qituvchi miyasida har qanday fikr, hech qanday qarash va tushuncha o'z-o'zidan tug'ilmaydi hamda rivojlanmaydi. Balki ularning hammasi ma'lum darajada ijodiy fikrlar bilan bog'langan.

Inson yoki jamoaviy faoliyat shakli - avval mavjud bo'lmagan ammo sifat jihatidan yangisini yaratish, rag'batlantirish yo'li hisoblanadi. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvshilarida kasbiy mobillikni shakllantirishda ta'limning ishki-muhiti ya'ni o'zaro a'loqa shegaralarini tashkil etuvshi tahliliy qiymatlar soxasi alohida o'rin tutadi. Mavjud tadqiqotlarda oliy ta'lim muassasalari bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvshilarining kasbiy mobilligini shakllantirishdan maqsad mustaqil-tanqidiy fikrlash, o'z ustida ishlash qobiliyatiga ega, motivatsion-kognitiv tafakkur tarzi ham bo'lajak o'qituvshining alohida harakatchanligini aniqlashtirishda muhim o'rin tutadi. Masalan, bo'lajak o'qituvshilarning kasbiy mobilligini shakllantirishda - shaxsiy-kasbiy qobiliyati, mustaqil o'z ustida ishlashi va shaxsiy rivojlanish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Jumladan, olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida u yoki bu o'quv faoliyati natijasida, bo'lajak

o'qituvshining o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalari hamda kasbiy yo'nalganlikka o'qitishda mustaqil yo'naltirish masalalari tahlil etish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, o'rganilgan ilmiy va pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqil o'zlashtirish orqali bo'lajak o'qituvshi o'z faoliyat sohasida shaxsining mustaqil fikrlashi bilan bog'liq holda kasbiy mobilligini shakllantirish muammolari, xususan, kompetentli yondashish nuqtai nazaridan etarli darajada o'rganilmaganligini keltirib o'tishni ham joiz deb topdik.

Xulosa va takliflar. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy mobilligini shakllantirish oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarish, mustaqil bilim olish, izlanish, har bir fanni ongli ravishda mukammal o'rganish usullari va yo'llarini bilib olish, o'z bilimini rivojlantirish xususiyatlarini takomillashtirish bilan bog'liq.

Kasbiy mobillikni o'zlashtirish talabalarning yuksak madaniyatini shakllantirish, ta'limning vosita va metodlarini egallash, o'z vaqtini oqilona sarflash va rejalashtirish, muvaffaqiyatli bilim olishi, kasbiy shakllanishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash hamda o'zlashtirishda katta yordam beradi. Kasbiy mobillik talabalarda uyushqoqlik, intizom, tashabbuskorlik, iroda, fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini o'stiradi, mustaqil fikr yuritishga o'rgatadi, o'z mustaqil ish uslubini hosil qilishga imkon beradi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy mobilligini shakllantirish ta'limning maqsad va vazifalarini amalga oshirishda har bir talaba o'qitilayotgan fanlarni chuqur egallash va mushohada qilish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish, shu soha bo'yicha qo'shimcha adabiyotlardan foydalanish, mavzuga oid turli qarashlar, yondashuvlarni taxlil qila olish, mavzuda bildirilayotgan masalalar haqida o'z munosabatini dadil va malakali ifodalay olish, mavzuga doir referat, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi, magistrlik dissertatsiyalarini yozish tajribalarini o'zlashtirib olish kabilarni to'g'ri tashkil etishi, bo'sh vaqtini unumli sarflashga xizmat qilish, tegishli fanga oid ilmiy va maxsus adabiyotlar hamda boshqa manbalar bilan ijodiy ishlash faoliyatlarini takomillashtirish bilan tanishish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR

1. Uorner L. Социальный класс и социальная структура. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/249/895/1231/005uorner.pdf> (дата обращения 12.09.2021).
2. Qo'ysinov, O. (2019). Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari. Ped.fan.dok. diss.
3. Савенков, А. (2006). Психологические основы исследовательского подхода к обучению. Ос – 89
4. Pardabaev J.E. (2020). O'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda maktabdan tashqari, umumiy o'rta va professional ta'lim uzviyligi. Kasb hunar ta'limi jurnali 2023 yil 6-son. 203-209 betlar.
5. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy - metodik asoslari.: Ped.fan.dokt. ... diss. - T.: 2007. - 45 b.
6. G'oziyev E.G., Mamedov K.Q.. Kasb psixologiyasi. Toshkent: TDAU, 2003 y. 154 b.
7. Winter, D. G., Stewart, A. J., & McClelland, D. C. (1977). Husband's motives and wife's career level. Journal of Personality and Social Psychology, 35(3), 159–166. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.3.159>
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4623-son. https://lex.uz/law_collection
9. Биктуганов, Ю. И. Культура здоровья – путь к профессиональной мобильности учителя [Текст] // Физическая культура в личностно-профессиональном развитии студента и его образе жизни: науч. тр. междуна. научно-практ. конф. – М. : МПГУ, 2013. – С. 39–42 (0,3 п. л.)